Fjellnaturen – verdier, bruk og forvaltning. Hva er status i dag?

v/Ola Skauge, direktør naturbruksavdelingen, Direktoratet for naturforvaltning

Foredraget gir en grov oversikt over og status for mange av de verdier og utfordringer som har betydning for en helhetlig fjellforvaltning. Hovedpunkter i foredraget kan knyttes til transparentene.

Eierstrukturen som utgangspunkt

- Et viktig utgangspunkt for all forvaltning er eierstrukturen. Den norske fjellnaturen består av både statsgrunn (inkl. statsalmenning), bygdealmenning og en stor andel privat grunn. At en så stor andel er privat grunn gir både viktige muligheter og utfordringer.

Inngrepsfrie naturområder

- Urørt natur, med fravær av tekniske inngrep er en sentral kvalitet ved den norske fjellnaturen. Men utviklingen gjennom de siste 100 årene viser at denne ressursen etter hvert er svært begrenset. Utviklingen for villmarkspregede områder i Norge (områder mer enn 5 km fra tyngre tekniske inngrep) viser en dramatisk reduksjon fra 1900 og fram til 1998.
- Statistikken baserer seg på en definisjon av tyngre tekniske inngrep som framgår av denne transparenten.
- Fortsatt reduseres omfanget av inngrepsfrie områder, noe som illustreres ved eksempel fra Sogn og Fjordane som viser reduksjon i perioden 1988 – 1998.
- Og eksempel fra Trysil kommune i Hedmark for samme periode.
- Omfanget av villmarkspregede områder er i perioden 1900 til 1998 redusert fra 48% til 11,7%, fra 155 500 km2 til 37 940 km2.
- De viktigste årsakene til reduksjon i inngrepsfritt areal er veibygging og særlig innen jord- og skogbruk samt vannkraftproduksjon og kraftoverføring.
- En oversikt over bortfall av inngrepsfrie områder i Norge i km2 i perioden 1988-98 fordelt på fylker og samfunnssektorer, viser at bortfallet i denne perioden har vært særlig stort i Nordland. Den viser at vannkraftutbygging har vært en viktig årsak i Nordland og i Finnmark, mens veibygging i jord- og skogbruk er den viktigste årsaken i alle fylker utenom Finnmark.
- Betydningen av skogsveier som inngrepsårsak kan synliggjøres bl.a. ved å sammenligne antall km skogsvei med antall km offentlige veier. Oversikten viser at det i 1995 var flere km skogvei enn offentlig vei.

Naturens stillhet

- Blant opplevelseskvalitetene som er knyttet til fjellnaturen er stillhet og ro, eller fravær av støy svært viktig. En undersøkelse foretatt i Trøndelag viser at fravær av støy er viktig i alle naturområder, men viktigst i uberørte områder. Ved en rangering mellom ulike naturområder mener folk at fravær av motordur og støy har størst betydning i nasjonalparker og i uberørte fjellområder. På en skala fra 1-7 over viktigheten av fravær av støy (fra 1-ingen betydning til 7-svært viktig) havner nasjonalparker og uberørte fjellområder nærmere 6.
- Et annet resultat fra samme undersøkelse i Trøndelag viser at toleransen for støy varierer mellom ulike støykilder. Toleransen er størst for støy fra rutefly og minst for støy fra militære jagerfly.

Motorisert ferdsel i utmark

- En viktig utfordring med relevans både i forhold til støybelastning og inngrepsstatus er forvaltningen knyttet til motorisert ferdsel i utmark og herunder både snøscooterkjøring og barmarkskjøring. Relevante data er bl.a. antall kjøretøyer og antall dispensasjoner. Oversikten over antall snøscootere viser at antallet er klart høyest i Finnmark, men også høyt i Troms, Nordland, Nord- og Sør-Trøndelag. Oversikten gir et litt mangelfullt bilde fordi det mangler tall for enkelte av fylkene.
- Ser vi på utviklingen for antall snøscootere i perioden 1996 til 2001 viser den at antallet kjøretøyer stadig stiger og ligger nå på ca. 50 000.
- Det store antallet snøscootere gjenspeiles også i et stort antall dispensasjoner, høyest i Nordland med nærmere 3500 gjeldende tillatelser for vintersesongen 2000-2001.
- Tallene for dispensasjon til barmarkskjøring er betydelig lavere, men likevel høyt i flere fylker. For barmarkssesongen 2000 peker Finnmark seg ut med klart flest tillatelser til barmarkskjøring, men her ligger Hordaland også høyt.
- I perioden 1988 til 2000 har antallet dispensasjoner til snøscooterkjøring ikke steget vesentlig. At det er høyest i 1988 kan ha sammenheng med at det er dette året den nasjonale forskriften ble vedtatt.
- Antallet dispensasjoner for kjøring med barmarkskjøretøy i perioden 1992 til 2000 viser at antallet ligger noenlunde jevnt på ca. 1400 tillatelser i året. I alle tilfellene er oversiktene over antallet dispensasjoner noe mangelfulle på grunn av at ikke alle kommuner og fylker rapporterer.

Beite og seterdrift

- Utfordringene i fjellforvaltningen er i stor grad knyttet til landbruksnæringens bruk av fjellet, en bruk som tidligere var helt annerledes og på mange måter langt mer omfattende enn i dag. Endringene i seterdriften, her representert ved Åtjernstålen i Øystre Slidre, har hatt og har fortsatt store konsekvenser i forhold til forvaltning av fjellnaturen.
- En oversikt over antall bruk med seterdrift viser at dette antallet har gått dramatisk ned i perioden 1939 til 1998.

Friluftsliv

- I våre dager har fjellet stor verdi for friluftsliv. En oversikt over deltakelse i ulike friluftsaktiviteter viser bl.a. at rundt regnet halvparten av befolkningen går tur i fjellet, enten til fots eller på ski.
- Motivasjonen for å bruke fjellet til friluftsliv og rekreasjon varierer. En undersøkelse foretatt i 1992 viser imidlertid klart at det å oppleve naturens stillhet og fred og å komme vekk fra støy og forurensning er de viktigste årsakene for å søke ut i naturen. Nærmere 90 % mener disse kvalitetene er viktige grunner for å gå på tur. Transparenten viser antall i % av de spurte som svarte at de ulike grunnene var meget viktige eller ganske viktige grunner for å gå på tur.

Hytter

- Hyttepolitikken er nok et sentralt tema i norsk fjellforvaltning. Hytter kan ses på både som en kvalitet for og trussel mot friluftsliv og rekreasjon. Samtidig er det konflikter i forhold til villrein, annet dyreliv og energibruk. En oversikt over antall fritidsboliger i Norge per 01.01.2001 viser at Buskerud og Oppland er de største hyttefylkene med nærmere 40 000 hytter per fylke.

- En oversikt fra Oppland fylkeskommune viser at det totalt i Oppland foreligger planer for ytterligere 10 956 nye hytter.
- Hyttene blir ikke bare flere, de blir også større. En oversikt fra Norsk institutt for naturforskning viser at gjennomsnittstørrelsen for igangsatte hytter i fylkene Hedmark, Oppland, Buskerud og Telemark har steget fra ca. 60 m2 i 1983 til ca. 85 m2 i 2000.

Reiseliv

- Reiselivets betydning i en næringsutviklingssammenheng tilsier at det er viktig å ta vare på naturen generelt og på fjellnaturen også som grunnlag for turisme/reiseliv. Turistenes grunn for å komme til Norge er i hovedsak for å oppleve naturen.

Vern av vassdrag

- Det er nylig lagt fram forslag til supplering av verneplan for vassdrag med forslag om 63 nye vassdrag og justering i eksisterende vernede vassdrag. Både den pågående og tidligere prosesser for vern av vassdrag mot kraftutbygging har hatt og har betydning for vern og forvaltning av fjellnaturen. Blant sentrale politiske føringer nå er at epoken med store vannkraftutbygginger er over.
- Kartet viser bl.a. en oversikt over eksisterende og foreslått vernede vassdrag.

Vindkraft

- I kraftproduksjonssammenheng trer vindkraft fram som et område med nye muligheter og nye problemer. Mange av de foreslåtte lokalitetene berører fjellområder/fjellplatåer langs kysten. Her er det slik Direktoratet for naturforvaltning ser det et klart behov for en helhetlig planlegging.
- Kartet viser en oversikt over eksisterende og planlagte vindkraftanlegg.

Vern av områder

- Kartet viser at mye av den naturen vi har vernet i Norge er fjellområder, men mye av Norges natur er også fjell.

Vern og forvaltning av arter

- Villreinen er en naturlig art å trekke fram når vi snakker om fjellforvaltning. Villreinen er i dag sterkt påvirket av de mange inngrepene som reduserer og stykker opp leveområdene. Undersøkelser viser at villreinen blant annet holder seg unna kraftlinjer og andre forstyrrelseskilder og at dette gir seg utslag i at forekomsten av reinlav er betydelig høyere nær forstyrrelsekildene enn lenger unna der reinen oppholder seg.
- Fjellmyrløperen er en art som har fått langt mindre oppmerksomhet.
- Fjellmyrløperen synes å være truet av barmarkskjøring som drenerer ut myrene den er avhengig av. Her er det all grunn til å være føre var i vår håndtering av barmarkskjøring.